

філософських досліджень, які останнім часом пов'язані з міждисциплінарною тематикою.

Філософія в діалогічній формі прагне виявити граничні універсалиї та їх підвалини, як мотиви поведінки та пізнавальних актів. Філософія стає невід'ємним механізмом функціонування культури, як єдиної системи, без якої вона не може отримати цільності, виробити синтез розуму та гуманізму, обґрунтувати єдність істини та моральності, пізнання та відповідальності, загальнолюдських цінностей та індивідуальної свободи. На зміну однолінійним порівнянням шкіл, мислителів, концепцій та ідей, приходять порівняння філософських культур, тобто філософська компаративістика.

Світлана Повторєва

Національний університет «Львівська політехніка»

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МОЖЛИВОСТІ СТРУКТУРАЛІЗМУ І ПОСТСТРУКТУРАЛІЗМУ

Стиль і напрями наукового пізнання сучасності значною мірою пов'язані із структуралізмом, який виявився ефективним під час вирішення складних проблем в багатьох галузях науки. Сформований за основними логіко-гносеологічними характеристиками в структурній лінгвістиці і математиці, він був поширений на нові якісно ділянки знання. За допомогою цього методу було виявлено закономірності, спільні для гуманітарних і природничих наук, що сприяло розробці більш цілісної наукової картини світу. В якнайзагальнішому вигляді структурний підхід можна розглядати як спосіб наукового мислення, в якому основна увага концентрується не на конкретній природі окремих елементів досліджуваної множини, а на системі взаємозв'язків між ними.

Структуралізм як метод наукового дослідження щільно пов'язаний з рядом принципів і категорій традиційної філософської діалектики, які постають як його онтологічні засади. Найпершими серед них є принципи всезагального взаємозв'язку, системності, розвитку, категорії „форма і зміст”, „протиріччя”. Структуралізм дозволяє уточнити їх суть і виступає як проміжний засіб їх зв'язку із конкретними напрямками наукових досліджень. Так, принцип взаємозв'язку у понятійному апараті структурного підходу виявляється через поняття „структурне відношення”, „синхронія”; принцип системності обґрунтовує цілісність структурності, ієрархічність структури. Під впливом системних і структурних досліджень значний розвиток і конкретизацію отримують нові напрями у філософії (філософський структуралізм, постструктуралізм, постмодернізм). Принцип розвитку відображено в поняттях, що характеризують структурний підхід: „діахронія”, „генезис”. Прагнення пом'якшити опозицію понять „синхронія-діахронія” у лінгвістиці та деяких інших гуманітарних науках дозволяє частково включити в конкретне наукове дослідження принципи взаємозв'язку і розвитку, взяті у єдності. В свою чергу, дискусія з приводу проблеми „синхронія-діахронія” примушує звертатися до

філософських досліджень, вдосконалювати категоріальний апарат філософії, робити його більш гнучким.

Базове поняття структуралізму (структура) безпосередньо пов'язане із філософськими категоріями „форма” і „зміст”. Структуру зазвичай ототожнюють із формою, і це має певні підстави, оскільки структурність виявляється насамперед у формі. Основоположник структурної лінгвістики Ф.де Соссюр, абсолютизуючи цей момент, писав, що „мова є формою, а не субстанцією” [3, с.154]. Водночас поняття „структура” у сучасному пізнавальному процесі відображає не лише зовнішні, суто формальні відношення, але й глибинні, сутнісні відношення. Підкреслюючи це, керуються гегелівською традицією і ототожнюють структуру із поняттям „внутрішня форма”. Слід зазначити, що поняття структури не тотожне поняттю форми. Форма як філософська категорія є більш загальною, ніж структура.

Поняття „внутрішня форма”, „зовнішня форма”, „зміст” не є достатніми для відображення багатьох явищ дійсності. Оскільки поняття форми все більше використовується для позначення внутрішньої організації змісту, то проблематика, пов'язана із формою, знаходить свій сучасний вираз і розвиток у категорії структури. У наш час наукове пізнання орієнтується більшою мірою не на дослідження чистих форм чи лише змістів. Прагнення до абсолютизації формальних аспектів наукових досліджень в значній мірі долається. Увагу спрямовано на розгляд взаємозв'язку формального і змістовного, моменти їх єдності і взаємопроникнення. Ті, хто застосовують структурні методи, намагаються підкреслити саме таку спрямованість своїх досліджень. Так, у літературознавстві, як зазначав Я.Мукаржовський, „справжній структурний аналіз художнього твору має семантичний характер, причому семантичний розгляд заторкує всі компоненти твору, як „змістові”, так і „формальні” [4, с. 192].

Терміном „постструктуралізм” позначають ряд концепцій гуманітарних наук, що подібно до структуралізму тяжіють до розробки проблем філософії мови, але головну увагу звертають на позаструктурні параметри, „виворіт” структури і на цій основі розвивають відмінну від класичної структуралістської епістемологію. Представниками його вважають вчених і філософів Ж.Дериду, Ж.Дельоза, Ф.Гваттарі, Ж.Бодрійяра, Ю.Крістеву, Ж.Ліотара, П.Клосовські, Ф.Джеймісона., також Р.Барта і М.Фуко в пізньому періоді творчості та ін. На нашу думку, до впливових представників постструктуралізму належить також У.Еко.

У дослідженнях постструктуралістів структура більшою мірою постає категорією епістемології. Так, М.Фуко концентрує увагу на дослідженні археологічних структур, які змінюються відповідно до епохи. Ці структури отримали красномовну назву епістем. Вальтер Онг наголошує, що у пошуку істини треба прагнути до цілісного підходу, що може бути забезпечений пізнавальною структурою, через яку можливе гармонійне зіставлення всіх часткових опрацювань [1,с.17]. Разом з тим у постструктуралізмі поняття структури переосмислюється. Так, розробляючи концепцію „гри структури”, Деріда відмовляється від пріоритету центру в структурі, який традиційно (і у

структуралізмі) вважався її організуючим принципом, надавав їй чітких меж і містився в середині її. Натомість центр у структурі за Дерріда є тим, що „керує цією структурою, і водночас сам відсторонюється від структурності,...він парадоксальним чином знаходиться у центрі цілості і однак до неї не належить”[2,с.396]. Тут відображено орієнтацію на нелінійні процеси і їх адекватне пізнання, властиву й іншим представникам постструктуралізму

У постструктуралізмі особливе методологічне значення має принцип трансгресії, який спрямований на подолання різноманітних кордонів і міждисциплінарних розмежувань. Застосування поняття „трансгресія” як інструменту наукового дослідження гуманітарних галузей дозволило М.Фуко спрямувати увагу на вивчення тих моментів, які раніше не були предметом наукового пізнання. У дисциплінах (історія ідей, наук, філософії, літератури), які, незважаючи на свою назву, в багатьох питаннях не надаються традиційним методам, увага перемістилася від широких єдностей, що описувалися як „епохи” чи „віка”, до феноменів розриву. Тепер під розлогими неперервностями думки, під масивними і однорідними виявами духа чи колективної ментальності, під впертим становленням науки, яка постійно прагне продовжити своє існування і водночас набути закінченості, намагаються віднайти феномени перервності, статус і природа яких вельми різні. Увага спрямовується на епістемологічні акти і пороги. Під сумнів ставиться можливість безконечного накопичування знань, їх повільне дозрівання переривається. Відбувається вже не пошук мовчазних начал, не безмежне сходження до засновників, а виділення нового типу раціональності і його численних наслідків. Аналіз зміщення і перетворення понять вимагає тепер не опису впливів, традицій, культурних тягlostей, а радше, опису внутрішніх зв'язків, аксіом, дедуктивних ланцюжків, сумісностей. З такої точки зору історія будь-якого наукового поняття не завжди і не в усьому є історією його постійного витончення, безперервно зростаючої раціональності, а радше історією різних полів його утворення і валідності, послідовних правил його застосування, множини теоретичних середовищ, в яких відбулася і завершилася його вироблення [5, с.37-38].

1. *Жицінський Ю.* Бог постмодерністів. - Львів, 2004; 2. *Новейший философский словарь.* - Минск, 2003; 3. *Соссюр Ф. де.* Труды по языкознанию. – М.,1977; 4. *Структурализм: „за” и „против”.* – М., 1975; 5. *Фуко М.* Археология знания. – СПб., 2004.